

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«ПРОФІЛАКТИКА В ШКОЛАХ ЯВИЩА ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальності
231 Соціальна робота

Гвоздікова Варвара Андріївна

Керівник Савчук О.М.,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент Дмитришина Н.А.,
старший викладач

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2020 р.

Київ - 2020

ЗМІСТ

	ст.
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ	6
1.1 Поняття домашнього насильства над дітьми, його види та ознаки	6
1.2 Законодавчі механізми запобігання домашнього насильства над дітьми	10
1.3 Рівні профілактики домашнього насильства в закладах освіти	13
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	17
2.1 Час, місце та етапи проведення дослідження	17
2.2 Процедура проведення дослідження	18
2.3 Методи та інструменти дослідження	19
2.4 Характеристики вибірки дослідження	19
2.5 Етичні засади та труднощі дослідження	22
2.6 Концептуалізація та операціоналізація понять	23
РОЗДІЛ 3 ОБІЗНАНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ	25
3.1 Поняття, види та ознаки домашнього насильства над дітьми	25
3.2 Досвід вчителів закладу освіти у реагуванні на проблему насильства над дітьми	30
3.3 Дії та заходи в закладі освіти, які спрямовані на попередження та вирішення проблеми домашнього насильства над дітьми	33

ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	52
Додаток А. Анкета за темою «Обізнаність вчителів навчальних закладів щодо виявлення явищ домашнього насильства щодо дітей та шляхів його попередження»	52
Додаток Б. Інформаційна брошура для вчителів закладів освіти стосовно питання виявлення та попередження домашнього насильства щодо дітей.....	60

ВСТУП

Домашнє насильство як вид правопорушення з 2019 року в Україні вважається кримінальним злочином. Прийняття Закону України «Про запобігання та подолання домашньому насильству», який ухвалений ще в 2017 році, значно розширило мережу реагування на факти домашнього насильства, звернувши особливу увагу на заклади освіти.

За даними Національної поліції за 2018 рік, кількість звернень із повідомленнями про домашнє насильство перевищила 115 тис., із них 1418 були повідомлення від дітей («ЛаСтрада Україна», 2019). Було укладено 99,5 протоколів про адміністративні правопорушення, які передбачені статтею 173-2 Кодексу про адміністративні правопорушення.

Від 1 до 3 млн дітей в Україні стають свідками або жертвами домашнього насильства, зокрема, психологічного (Дослідження видання, 2019). Так, один з десяти українців вважає, що «шльопнути» дитину не є насильством у певних випадках, і лише третина сприймає ігнорування дитини як насильство.

У 2018 було розроблено та затверджено Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами (2018) для використання у закладах освіти, які є суб'єктами взаємодії, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і що спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

У виявленні фактів домашнього насильства має значення спостережливість педагогічних працівників закладів освіти, їх уважне ставлення до учасників освітнього процесу і здатність вчасно помітити симптоми неблагополуччя в поведінці та настрої дітей.

Однак фахівці не завжди готові до виконання своїх ролей, тому програми підготовки вчителів закладів освіти спрямовані на попередження, виявлення та подолання домашнього насильства над дітьми.

Оскільки, вчителі закладів освіти мають важливу роль в процесі профілактики та попередження домашнього насильства, то важливим є дослідити, як вони виконують свою роль. Методичні рекомендації прописують порядок дій та ті ознаки насильства, на які слід звертати увагу вчителям задля швидкого реагування на такі випадки.

Метою дослідження є визначити поінформованість вчителів щодо шляхів та заходів з профілактики в школах явища домашнього насильства над дітьми.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати обізнаність вчителів щодо явища домашнього насильства над дітьми, його видів та ознак;
2. Проаналізувати досвід вчителів у реагуванні на факти домашнього насильства над дітьми;
3. Визначити поінформованість вчителів щодо дій та заходів з профілактики домашнього насильства над дітьми;
4. Проаналізувати перешкоди у проведенні вчителями заходів з протидії домашньому насильству.

Об'єктом дослідження є профілактика в школах домашнього насильства щодо дітей.

Предметом дослідження є шляхи та засоби профілактики в школах домашнього насильства щодо дітей.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ

1.1 Поняття домашнього насильства над дітьми, його види та ознаки

Поняття домашнього насильства над дітьми широко досліджується як в Україні, так і закордоном. Аналіз літературних джерел показує, що прояви жорстокості позначаються на дітях та є однією з причин злочинності у майбутньому.

Багато досліджень було проведено на тему, як жінки переживають не тільки фізичне домашнє насильство, а й психологічне, і такі форми економічного насильства, як фінансові зловживання та моніторинг своєї діяльності. Однак ці знання досі не дійшли до досліджень дітей, які стають жертвами домашнього насильства (Katz, 2015).

Як зазначено у дослідженні Bradbury-Jones, Morris, Sammut та Humphreys (2019) щодо домашнього насильства та жорстокого поведіння лише порівняно недавно вплив на дітей було повністю визнано, задокументовано та досліджено.

Згідно з дослідженням Стромило (2018), з жорстокістю діти вперше зустрічаються у власній сім'ї. Це є прояви агресії як з боку батьків, так і з боку старших братів і сестер, тих осіб, які повинні їх захищати та підтримувати.

У законодавстві України визначено поняття насильства та його види. Так, згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017), домашнє насильство – це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають однією сім'єю, але

не перебувають у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь».

У своїх дослідженнях Гордієнко (2018) розглядає насильство як реальну дію чи загрозу фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної форми. Також, як примус з боку однієї особи до іншої з метою залякування або навіювання почуття страху.

Водночас, насильство над дітьми, як зазначає Лесько (2017), характеризується тим, що воно спрямовано на придушення можливості самостійно приймати рішення. У таких ситуаціях батьки використовують своє право на особисте виховання всупереч нормам Сімейного кодексу України, відповідно до якого здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.

В Конвенції ООН про права дитини (1989) зазначено, що «жорстоке поводження з дітьми – це всі форми фізичного і/або емоційного поганого поводження, сексуальне насильство, відсутність піклування, торгівля чи інші форми експлуатації, що здатні призвести чи призводять до фактичної шкоди для здоров'я дитини, його виживання, розвитку чи гідності в контексті відповідальності, довіри чи влади».

Згідно з дослідником Ігнатенко (2018), поняття «жорстоке поводження з дітьми» було введено лікарями та психологами, які допомагали потерпілим дітям. Діти є найбільш незахищеною і вразливою частиною суспільства, які є повністю залежними від дорослих. І оскільки насильство над дітьми є доволі широким поняттям, то воно включає різні види поведінки батьків та інших членів родини, а також вчителів і вихователів.

У свою чергу, як зазначено в дослідженні Гордієнко (2018), жорстоке поводження з дітьми в установах розглядається як порушення їх прав, у тому числі

й права на освіту. Саме тому доцільною є як вчительська, так і дитяча просвіта в цьому напрямі.

Згідно Закону «Про запобігання та подолання домашнього насильства» (2017) виділяють чотири види насильства - психологічне, фізичне, економічне та сексуальне. Кожне з видів має ряд характерних ознак, які можуть ідентифікувати фахівці, які працюють з дітьми.

Так, ознаками психологічного насильства є замкнутість, тривожність, страх або навпаки демонстрація повної відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка; неврівноважена поведінка; агресивність та інші прояви поведінки чи емоційних реакцій, що не відповідають віковим нормам розвитку дитини (Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки..., 2018). До цього виду насильства належать також постійний обман дитини, а також ситуації, коли вимоги до дитини не відповідають її віковим можливостям.

До ознак фізичного насильства можуть бути віднесені: розповідь дитини, що батьки, інші члени сім'ї застосовують до неї або іншої дитини фізичне насильство, погрожують вигнати з дому; зміщення суглобів (вивихи), переломи кісток, гематоми, подряпини; травми та скарги дитини. Фізичне насильство включає також залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, пропонування їй отруйних засобів чи медичних препаратів, що викликають одурманення, а також спроби удушення чи втоплення дитини.

Економічне насильство чи нехтування проявляється коли дитина має втомлений і хворобливий вид, її вага не відповідає віковій нормі, пропускає заняття, жебракує, тощо. Ознаками сексуального насильства є знання термінології та жаргону, зазвичай не властивих дітям відповідного віку; синдром «брудного тіла»; страх або агресивна реакція щодо конкретних людей або людей певної статі, віку тощо (Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки..., 2018).

В дослідженнях Стромило (2008), в яких розглядались низка причин насильства над дітьми, можна виокремити різну природу чинників, зокрема соціокультурну обумовленість та групу соціальних факторів (соціально-економічне становище сім'ї, безробіття). Також, згідно з дослідженням Лесько (2017), можна виокремити і біологічні особливості членів сім'ї: темперамент, психічні та неврологічні аномалії, негативні риси характеру індивіда. Поряд з тим, інші науковці Новікова та Савчук (2019) виділяють особистісні та поведінкові риси батьків серед яких: не вміння контролювати свої пориви, низька самооцінка, зловживання алкоголем та наркотиками та досвід переживання насильства у дитинстві.

Науковець Дудко (2014) в свою чергу дослідив, що практично у всіх дітей, які постраждали від жорстокого поводження, пережили психічну травму, розвиваються певні особистісні, емоційні і поведінкові особливості, що негативно впливає на їхнє майбутнє життя. Такі діти стають більш агресивними (особливо слабкі), що часто проявляється у грі. Вони надмірно пасивні та не можуть себе захистити. У занедбаних та емоційно депривованих дітей прагнення будь-яким шляхом привернути до себе увагу іноді проявляється у формі зухвалої або навіть ексцентричної поведінки.

Також, як було зазначено в дослідженні Поліщук (2009), в результаті насильства дитині завдаються тяжкі травми, які мають згубні наслідки для її фізичного та психічного здоров'я. Діти, які були жертвами чи свідками насильства в сім'ї, переносять негативний досвід жорстокого поводження у власне доросле життя. Згідно з результатами численних досліджень можна зробити висновки, що дитина відтворює в майбутньому модель поведінки, яку вона спостерігала в дитинстві. Така дитина у майбутньому має схильність вирішувати конфлікти та проблеми, скоріш за все, насильницьким шляхом.

Також, як зазначає автор дослідження, Поліщук (2009), у дітей, до яких застосовувалися тілесні покарання, формується занижена самооцінка, невіра в себе, неактивна життєва позиція, або підвищений рівень агресії. Для батьків це, в першу чергу, небезпечно втратою психологічного контакту з дитиною, яка з віком стане «некерованою», а вже звичний для батьків стиль виховання не буде призводити до слухняності, а навпаки, – зустрічатиме опір. «Велику роль у поширенні жорстокого поводження з дітьми відіграє необізнаність батьків щодо незаборонених та дієвих методів виховання дитини» (Поліщук, 2009).

Отже, із феноменом домашнього насильства діти вперше можуть зустрітись саме в своїй родині. Насильство є діянням, яке може появлятися у чотирьох основних формах: психологічній, фізичній, сексуальній та економічній формі. Відповідно до кожного виду насильства над дітьми дослідники виділяють певні ознаки, за якими можна ідентифікувати той, чи інший вид насильства. Також, кожен вид насильства має свої наслідки для здоров'я дитини, і тому фахівцям важливо враховувати ознаки та ті наслідки насильства щодо дитини, які можна ідентифікувати, задля швидкого реагування та надання допомоги.

1.2 Законодавчі механізми запобігання домашнього насильства над дітьми

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом. Головним документом, який регулює законодавство щодо насильства над дітьми на міжнародному рівні є Конвенція ООН про права дитини, що була прийнята у 1989 році і ратифікована більше 175 країнами світу. Конституція України є тією юридичною базою, норми якої визначають та гарантують охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та людини.

Важливим міжнародно-правовим документом з питань захисту дітей є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011), яка підписана, але не ратифікована Україною. «Готуючись до ратифікації Стамбульської конвенції, Україна має переглянути положення національного законодавства з питань протидії насильству щодо жінок і домашнього насильства, а також щодо надання допомоги постраждалим» (Бандурка, 2016).

Як зазначають дослідники Дудоров та Хавронюк (2019), Стамбульська конвенція виходить з того, що діти є жертвами домашнього насильства, у тому числі, якщо вони стають свідками насильства, що відбувається в самій сім'ї.

Гордієнко (2018) стверджує, що згідно Конвенції ООН про права дитини, яку підписали 175 держав світу, кожна дитина має право на захист від усіх видів сексуальної експлуатації та насильства, забезпечення кваліфікаційної допомоги фахівців у фізичний та психологічний реабілітації та подальшій соціальній реінтеграції.

У Законі «Про охорону дитинства в Україні» зазначено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності. Також, як зазначає Ігнатенко (2018), дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватись на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Результати дослідження Сукмановської (2019) стверджують, що запобігання та протидія домашньому насильству наразі є одними із пріоритетних напрямків діяльності не тільки Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України, але й інших міністерств, таких як Міністерства Освіти.

Згідно з літературних джерел, ті особи, які постраждали від домашнього насильства, а особливо діти, які стали його свідками, мають здобути належний захист та підтримку. З боку поліції активне втручання означають надання захисту

та підтримки. Також до такого втручання відноситься залучення системи соціальних послуг підтримки тим особам, які постраждали від домашнього насильства.

Також, як зазначає дослідниця Пісоцька (2019), провідну роль в правовому захисті дітей відіграють саме органи Національної поліції України, в тому числі підрозділи ювенальної превенції. Виходячи з цього, основними завданням підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України є профілактична діяльність, яка спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень.

Дієвою новацією протидії домашньому насильству є запроваджена в червні 2017 року система «Поліна». Це, як стверджує Іщенко (2018), алгоритм взаємодії між операторами лінії «102» та патрульними, дільничними, ювенальною поліцією, слідчими та оперативниками для реагування та профілактики домашнього насильства.

Варто зазначити, що у жовтні 2018 року Кабінет Міністрів України схвалив концепцію Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року. І, як стверджують Крестовська та Проць (2019), дана концепція має стати стратегічним документом для практичного застосування Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Отже, основним документом, що регулює випадки насильства над дітьми, є Конвенція ООН про права дитини, а також Конституція України, яка визначає та гарантує захист прав та свобод людини. Згідно з Конвенції, кожна дитина має право на захист від усіх видів насильства та забезпечення допомоги від фахівців. Головну роль в захисті дітей відіграють органи Національної поліції, які виконують не тільки профілактичну діяльність, а й безпосередньо реагують на випадки домашнього насильства.

1.3 Рівні профілактики домашнього насильства в закладах освіти

Про те, що профілактика насильства у сімейних відносинах є частиною загальної профілактики, зазначає Поліщук (2009), і яка спрямована не тільки на виявлення та усунення причин, а також виявлення осіб, схильних до вчинення правопорушень, та застосування заходів до їх виправлення.

Квітка (2015) виокремлює наступні сфери реагування на прояви домашнього насильства, а саме: мікро-, макро- і мегарівні.

Виходячи з цього, Запорожцев, Лабунь та Заброта (2012) охарактеризували мікрорівень як той, де відбувається розробка єдиної програми з подолання насильства в сім'ї, яка заснована на загальнотерапевтичному підході. Цей рівень також включає в себе контроль рівня насильства, реабілітацію всіх постраждалих та свідків насильства, а також корекцію поведінки кривдників.

На мікрорівні реагування на прояви домашнього насильства Квітка (2015) описує розвиток системи профілактики домашнього насильства, який базується на макрорівневому підході, і який є напрямом роботи в сфері органів виконавчої влади. При цьому організація таких систем включає всі механізми взаємодії, передбачені в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Також слід зазначити, що фокус роботи полягає не тільки в своєчасному реагуванні, а й в профілактиці явища домашнього насильства.

Такі науковці як Запорожцев, Лабунь та Заброта (2012) наголошують, що ключовими суб'єктами на цьому рівні є громадські організації. Їх роль в цьому процесі стосується як надання допомоги тим, хто постраждав від домашнього насильства, так і проведення інформаційно-просвітницьких заходів для того, щоб підвищити рівень усвідомлення проблеми.

Дослідник Поліщук (2009) виокремлює наступні вісім підходів попередження домашнього насильства щодо дітей: інформаційний (підтримка державою, громадою, сім'ями та окремими особами прав людини); силовий підхід (зазначає, що порушення прав людини є підставою для покарання злочинця); підхід ненасильницького опору (тобто, якщо припустити, що зло може опиратися тільки на насильство, то необхідно утриматися від цього); діяльнісний підхід (щоденна робота з безпосереднього захисту прав); християнський підхід (тут опора на позитивне в людині та її власні високі духовні якості); політико-економічний підхід (надання людям рівні можливості та допомогу всім тим, хто її потребує); підхід викриття насильства і жорстокого поводження (збереженні пам'яті про жертви насильства через медіа); виважений підхід (створення досконалішого суспільства через реформи, через захист жертв та через здатність свідомо розмірковувати та берегти знання і досвід.

В своїх дослідженнях Павлишин (2019) зазначає, що вагоме місце серед заходів запобігання домашньому насильству має соціальна робота з педагогічним колективом, яка включає в себе: професійну педагогічну етику, взаємодію суб'єктів захисту прав дітей; формування у вчителів умінь і навичок розпізнавати і виявляти ознаки домашнього насильства щодо дітей.

Програми профілактики, як зазначає дослідник Lloyd (2018), в школі ефективніші, коли працівники школи готові до інформації про послуги та про ті зовнішні установи, в які можуть бути направлені учні та знати, що робити після отримання інформації. Також, вчителі повинні чітко розуміти їхню роль у захисті дітей, і так само, вони повинні знати межі своєї ролі.

Згідно з Методичних рекомендацій щодо виявлення на реагування (2018) завданням педагогів у навчальних закладів є реагування на такі ознаки домашнього насильства, коли: батьки не зацікавлені освітньою діяльністю власної дитини; під час візитів до навчального закладу батьки перебувають у стані алкогольного

сп'яніння або під дією наркотичних речовин. Коли систематичним є прояв агресії по відношенню до працівників навчального закладу та батьків інших дітей; батьки не забезпечують дитину необхідними медичними послугами та інші.

Такі дослідники, як Carlos, Campeiz, Fernandes та Ferriani (2017), звертають увагу на те, що важливими елементами профілактики є потреба в теоретичному підґрунті для вчителів навчального закладу, потреба у підходах та втручаннях, спрямованих на зміни, залучення батьків до процесу втручання та до процесу спілкування.

Що стосується завдань соціальної профілактики, то Вольнова (2012) виокремила наступні напрямки психосоціальної роботи: інформаційно просвітницька робота; соціальне навчання молоді; соціальна реклама послуг суб'єктів соціальної роботи; організації волонтерського руху і також організація сімейного дозвілля та відпочинку.

Зміст первинної форми заходів запобігання виокремив Павлишин (2019). Серед них можна виділити: надання інформації про насильство; вивчення правових норм стосовно поведінки, яка може призвести до насильства; підтримка творчої, інтелектуальної, громадської діяльності і також організація сімейного дозвілля.

Щодо можливих варіантів розв'язання проблеми домашнього насильства можна віднести впровадження комплексного інтегрованого підходу для мінімізації та усунення домашнього насильства.

Як зазначають Крестовська та Проць (2019), очікуваними результатами виконання Програми є не тільки зниження рівня домашнього насильства, але й забезпечення захисту прав постраждалих осіб через удосконалення системи запобігання та протидії домашньому насильству. Також важливим результатом може бути удосконалення відповідної нормативно-правової бази та підвищення ефективності механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

«У разі виникнення підозри щодо домашнього насильства, жорстокого поводження з дитиною або якщо є реальна загроза його вчинення педагог навчального закладу зустрічається із дитиною намагається розговорити та встановити контакт і надає підтримку» (Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки..., 2018).

У разі виявленні ознак домашнього насильства щодо дитини, працівники навчального закладу мають передати до адміністрації навчального закладу інформацію про дитину з метою планування подальших дій щодо заходів для надання медичної, психологічної або іншої допомоги дитині.

Підсумовуючи можна зазначити, що на сайтах має бути зазначена контактна інформація тих організацій та установ, служб підтримки постраждалих осіб, до яких у випадках домашнього насильства може звернутись постраждала особа.

Отже, профілактика домашнього насильства є одним з важливіших етапів попередження та виявлення причин, які зумовлюють насильство. Вагоме місце в профілактиці домашнього насильства щодо дітей займає робота із працівниками навчального закладу. Їх завданням є безпосереднє реагування на ознаки домашнього насильства та повідомленні про такі випадки до організацій та установ, до яких може звернутися постраждала особа.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Час, місце та етапи проведення дослідження

Дослідження було проведено протягом січня – березня 2020 року в місті Києві.

Опитування проводилося серед вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

Дослідження відбувалося у три етапи: підготовчий, основний та заключний.

На першому (підготовчому етапі), який відбувався протягом жовтня-лютого 2020 року було визначено дослідницьку проблему та тему дослідження. Також цей етап включав в себе пошук та опрацювання літератури щодо домашнього насильства над дітьми, шляхів попередження випадків домашнього насильства над дітьми, програми первинної профілактики та діяльність вчителів навчальних закладів в процесі профілактики та попередження домашнього насильства над дітьми.

На цьому етапі було обрано метод збору даних – анкетування та розроблений інструмент дослідження.

На другому (основному) етапі, березень-травень 2020 року, було проведено опитування вчителів з використанням мобільного додатку Viber (домовленість щодо проведення анкетування) та шляхом анкетуванню в електронному вигляді через посилання.

На третьому (заключному) етапі, квітень-травень 2020 року, відбувся аналіз даних, які були отримані внаслідок анкетування. В процесі аналізу відбулося узагальнення результатів та формування висновків щодо участі вчителів в процесі первинної профілактики та попередженні домашнього насильства над дітьми.

2.2 Процедура проведення дослідження

Для проведення дослідження було використано розвідувальний дизайн для того, щоб з'ясувати рівень обізнаності вчителів щодо виявлення явищ домашнього насильства щодо дітей та шляхів його попередження. Відповідно до цього, був розроблений інструментарій дослідження.

На підготовчому етапі було заплановано, що дослідження буде складатися з проведення анкетування вчителів, а також навчального тренінгу серед вчителів учнів школи на тему домашнього насильства над дітьми. Однак, через впровадження карантину в місті Києві та в Україні з березня 2020 року, було виключено проведення тренінгу для вчителів та учнів школи і анкетування відбувалось в онлайн-режимі.

Після розробки анкети, яка була створена за допомогою гугл-форми, було проведено пілотування інструменту дослідження. Відповідно до цього її було вдосконалено у формулюваннях кількох запитань. Тривалість проходження анкети склала 15-20 хвилин.

Проведення опитування відбувалося за такою схемою: пошук респондентів, комунікація з респондентами, отримання згоди на участь, підготовка поінформованої згоди, анкетування, аналіз отриманої інформації.

Для поширення анкет для вчителів було використано соціальну мережу Viber для надання доступу до онлайн анкети. Спочатку анкетування вчителів відбувалося у спеціалізованій школі № 246 з поглибленим вивченням англійської мови Дніпровського району м. Києва, оскільки були залучені контакти адміністрації школи. Однак з 80 вчителів, які працюють у навчальному закладі було зібрано лише 12 відповідей. Після цього було прийнято рішення про розширення і анкетування вчителів не лише зі школи № 246. Так, методом снігової кулі, було залучено до опитування вчителів із інших шкіл (загалом 7 вчителів).

2.3 Методи та інструменти дослідження

Для збору даних дослідження було використано метод анкетування, який надав можливість з'ясувати думку вчителів щодо теми дослідження, зокрема щодо ознак домашнього насильства, за якими вчителі можуть ідентифікувати факт насильства в сім'ї над дитиною; знань нормативних документів, якими керуються вчителі в школі у випадках домашнього насильства та досвіду вчителів у реагуванні на цю проблему.

Анкета складалася з п'яти блоків та 31 запитання (див. Додаток А). Перед початком блоку із запитаннями було представлена інформація про дослідження, його мету, орієнтовну тривалість, конфіденційність даних та спосіб ознайомлення з результатами дослідження. Анкета складалася з наступних структурних частин:

- 1) інформаційний блок;
- 2) поняття, види та ознаки домашнього насильства над дітьми;
- 3) досвід вчителів;
- 4) дії вчителів;
- 5) заходи, спрямовані на протидію домашнього насильства над дітьми.

2.4 Характеристики вибірки дослідження

До вибірки даного дослідження були залучення вчителі загальноосвітніх закладів загальною кількістю 19 респондентів. Формування вибірки відбувалося за критерієм - викладання в загальноосвітньому середньому закладі (школа I-III ступенів, спеціалізована школа, ліцей, колегіум, гімназія, тощо).

Досліджувана група характеризувалась за віком, статтю, місцем та стажем роботи в школі, і класом викладання.

Так, 18 з 19 опитаних респондентів були жіночої статі та один респондент чоловічої. Більшість респондентів (13 з 19) були молодого віку (25—44 роки) , 6 з 19 – середнього (44-60 років) (див. Табл. 3.1.1)

Таблиця 3.1.1 «Вік респондентів»

Віковий період	Кількість респондентів
25-44 років	13
44-60 років	6

Таблиця 3.1.2 Місце роботи респондентів

Місце	Кількість респондентів
Спеціалізована школи № 246 з поглибленим вивченням англійської мови Дніпровського району м. Києва.	12
Спеціалізована школа №130 ім. Данте Аліг'єрі з поглибленим вивченням англійської та італійської мов	5
Школа ThinkGlobal	2

Так, 6 з 19 респондентів мають стаж роботи школи від 6 до 10 років, три респонденти зазначали про стаж 11-15 років, 16-20 років та більше 26 років. Найменше респондентів мають досвід викладання 1-5 років (2 респонденти) та 21-25 років (1 респондент).



Рис. 3.1.3 Стаж роботи в школі

Більшість респондентів (14 з 19) працюють в середній школі (5-9 класах), три респонденти працюють в 1 по 4 класах (початковій школі), і двоє вчителів викладають в 10 та 11 класах (див. Рис. 3.1.3).



Рис. 3.1.3 Класи викладання респондентів

Майже всі респонденти мають повну вищу освіту (18 з 19), та один має науковий ступінь (див. рис. 3.1.4).



Рис. 3.1.4 Освіта респондентів

2.5 Етичні засади та труднощі дослідження

Одним з перших обмежень у дослідженні стало введення карантину. У зв'язку з цим дослідження відбувалося дистанційно та в онлайн режимі. Ця ситуація також змусила відмовитись від проведення у школах запланованих тренінгів. Окрім цього, від домовленості про проведення анкетування та часом отримання перших анкет пройшло два тижні, що ускладнювало роботу та порушувало плановані терміни збору даних.

Найбільші труднощі у дослідженні були пов'язані з низькою активністю вчителів щодо заповнення анкет. Перед початком проведення дослідження у школі було зазначено, що у закладі працює близько 80 педагогів, однак після поширення анкети було отримано тільки 12 відповідей. Внаслідок цього було прийнято

рішення про залучення до анкетування інших вчителів. Однак через карантин організувати поширення анкети серед вчителів було проблематично.

Окрім вищезазначених аспектів при поширенні анкети виникли труднощі, з тим, що деякі респонденти могли пропускати відповіді, неможливість прослідкувати поширення анкет. Питання в анкеті були обов'язковими, проте респонденти пропускали та не заповнювали всі відповіді.

2.6 Концептуалізація та операціоналізація понять

Домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що їй постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (ЗУ «Про протидію домашньому насильству», 2018);

Заклад загальної середньої освіти - юридична особа, основним видом діяльності якої є освітня діяльність, що провадиться на певному рівні (рівнях) повної загальної середньої освіти (ЗУ «Про повну загальну середню освіту», 2020);

Викладацька діяльність (вчителі) - діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою

фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору (ЗУ «Про повну загальну середню освіту», 2020);

Рівень обізнаності - встановлена градація, завдяки якій можна виділити та проаналізувати таке поняття як рівень, та виокремити та розбити його на певні блоки (високий, середній, низький рівень);

Високий рівень обізнаності – на цьому рівні присутні знання та навички, які безпосередньо застосовуються в дотичній ситуації;

Середній рівень обізнаності – на цьому рівні можуть бути присутні певні знання та навички, але вони можуть не застосовуватись в конкретній ситуації;

Низький рівень обізнаності – на цьому рівні бракує знань та навичок з певної теми або проблеми.

Програми профілактики – програми, або діяльність, яка спрямована на попередження виникнення проблем (домашнього насильства) та в рамках якої проводять певні заходи.

РОЗДІЛ 3

ОБІЗНАНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ

3.1 Поняття, види та ознаки домашнього насильства над дітьми

Для визначення обізнаності вчителів навчального закладу щодо проблеми домашнього насильства над дітьми, було використано онлайн анкетування з використанням гугл-форми, яка містила питання на виявлення та розуміння основних видів та ознак насильства.

На запитання, чи знають респонденти про феномен домашнього насильства щодо дітей, всі 19 респондентів дали ствердну відповідь.

На запитання «Як Ви розумієте поняття домашнього насильства?» усі 19 респондентів назвали таким фізичне насильство, 5 з 19 - моральне приниження. Також були виділені такі форми: психологічні маніпуляції (2 з 19), ненависть до дітей (2 з 19), пригнічення прав та свобод дитини (3 з 19) та дії спрямовані проти волі іншої людини (1 з 19).

«Це виховання дитини з почуттям вічної провини та дозволу знущатись з неї морально, фізично, духовно та інтелектуально. Формування характеру жертви» (респондент 1).

«Це фізичний та моральний вплив на дитину, який тягне за собою негативні наслідки на фізичне чи моральне здоров'я дитини» (респондент 3).

«Завдання дитині фізичної або психологічної шкоди збоку членів родини або в помешканні дитини» (респондент 2).

Згідно з відповідями респондентів на питання «Які виділяють види домашнього насильства щодо дітей?», найбільшого вибору набрали фізичне насильство (19), сексуальне (16) та психологічне (17). Тоді як економічне

наси́льство обра́ла найменша́ кількі́сть респонденті́в. Також за види́ наси́льства було́ обрано́ такі́ відпові́ді, як емо́ційне, жо́рстоке поведі́ння, і́гнорува́ння та знева́га і́нтереса́ми. Ва́ріант відпові́ді жо́дне з перелі́чених не обрав ні́хто (див. рис. 3.1.5.)

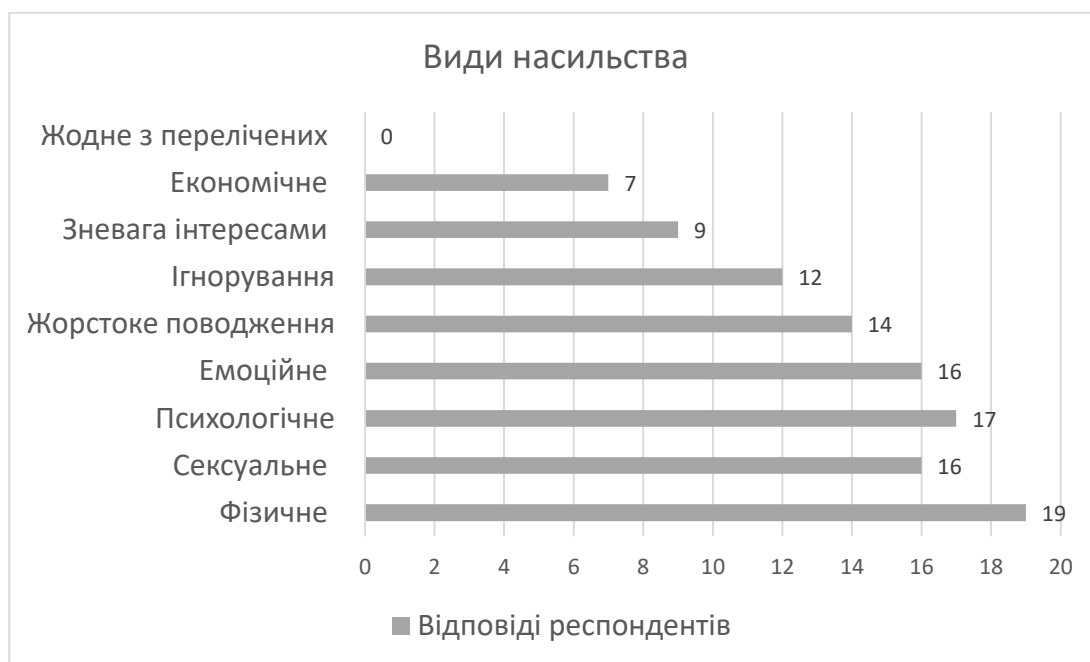


Рис. 3.1.5 Види домашнього насильства щодо дітей?

Тобто, вчителі найбільш обізнані про такі види насильства як фізичне, сексуальне та психологічне, а найменш обізнані про економічне насильство.

Щодо запитання про те, чи можуть респонденти самостійно ідентифікувати ознаки фізичного насильства, 10 з 19 респондентів відповіли ствердно, 8 з 19 відповіли, що важко сказати та один респондент зазначив відповідь «ні».

Наступні запитання були спрямовані на визначення, чи можуть вчителі навчального закладу виокремити за ознаками певний вид насильства. Ознаки були подані відповідно до характеристик всіх видів насильства, які зазначені в Методичних рекомендаціях (2018).



Рис. 3.1.6 Ознаки фізичного насильства

Так, 6 респондентів з 19 виокремили жебракування дитини та втечу з дому як фізичне насильство. Та 8 респондентів з 19 зазначили, що всі вище перераховані ознаки можуть стосуватись саме фізичного насильства. Також слід зазначили, що 11 респондентів віднесли до ознак фізичного насильства замкнутість та тривожність дитини, що є ознакою психологічного насильства. Помилково 6 респондентів обрали жебракування дитини та втечу з дома, хоча згідно з Методичних рекомендацій, дані ознаки є свідченням економічного насильства.

Відповідно до рис. 3.1.7 щодо визначення ознак психологічного насильства 4 респонденти з 19 зазначили, що наведені ознаки, є свідченням про психологічне насильство над дітьми. Жоден з респондентів не погодив ранню вагітність, як ознаку психологічного насильства. Також більшість респондентів виокремили ті ознаки поведінки дитини, які на їх думку мають відповідати ознакам саме психологічного насильства. Так, такі характеристики, як агресивність та напади люті, були визначені як прояви психологічного насильства, а створення та

реалізація дитиною сексуальних сценаріїв іграх обрала найменша кількість респондентів. Поряд з тим слід зазначити, що деякі респонденти віднесли схильність дитини до «мандрів» та бродяжництво до ознак психологічного насильства, на відмінну від економічного.

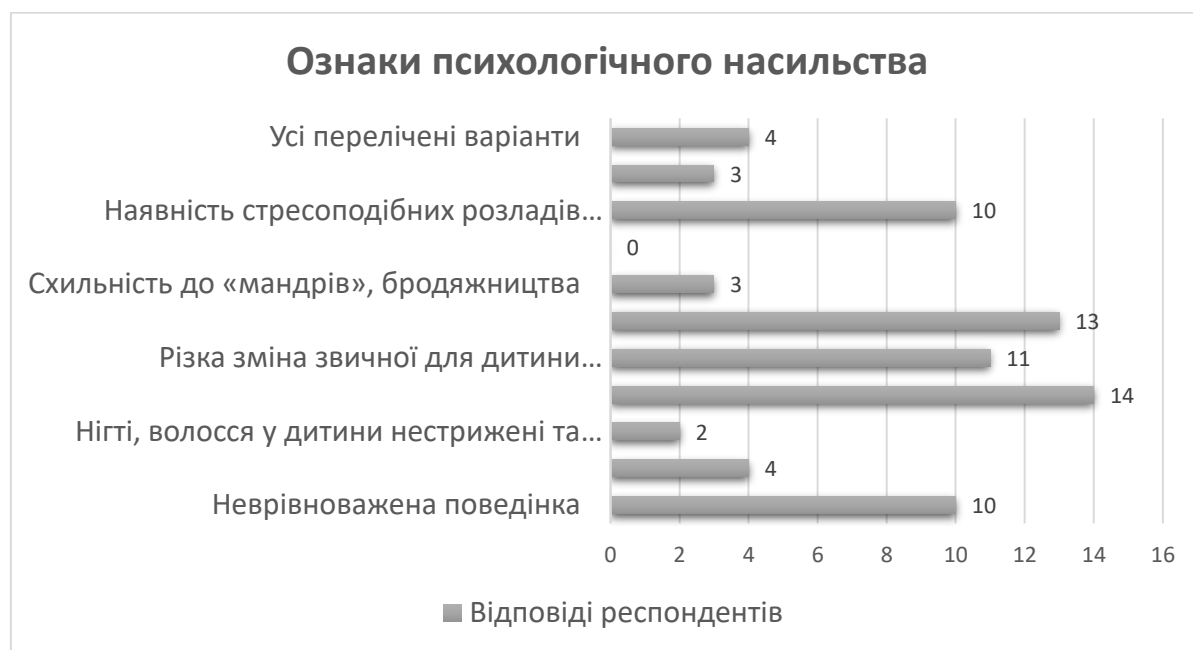


Рис. 3.1.7 Ознаки психологічного насильства

Відповідно до рис. 3.1.8 щодо визначення ознак економічного насильства 2 з 19 респондентів зазначили, що всі наведені ознаки, є свідченням про економічне насильство над дітьми. Ніхто не обрав варіанти, які стосувались спроби самогубства та знання жаргонної термінології. Більшість респондентів обрали такі ознаки, як голодування, відсутність іграшок та книжок в дитини та залучення дитини до трудової діяльності. Меншість респондентів віднесла до ознак економічного насильства уникання однолітків та бажання спілкуватися зі значно меншими дітьми. В той час як залишення дитини батьками під наглядом незнайомих осіб, що є однією з ознак саме економічного насильства, обрали лише 2 респонденти.



Рис. 3.1.8 Ознаки економічного насильства

Відповідно до рис. 3.1.9 щодо визначення ознак сексуального насильства 3 респонденти з 19 зазначили, що наведені ознаки, є свідченням про сексуальне насильство над дітьми. Майже всі респонденти зазначили, що така ознака, як страх або агресивна поведінка по відношенню до конкретних дорослих є свідченням сексуального насильства. Також більшість респондентів співвіднесла демонстрацію страху перед появою батьків до ознак сексуального насильства, хоча згідно Методичних рекомендацій, це характерно для прояву психологічного насильства. І так само меншість респондентів визначили, що прояви насильства чи жорстокого поводження стосовно тварин є проявом сексуального насильства, хоча дана ознака відноситься до психологічного виду насильства.



Рис. 3.1.9 Ознаки сексуального насильства

Отже, вчителі навчального закладу виходячи з даних опитування поінформовані щодо феномену домашнього насильства та виокремлюють такі види насильства як фізичне, сексуальне та психологічне. Що стосується ознак певного виду насильства, то більшість вчителів можуть ідентифікувати його за найбільш розповсюдженими ознаками. А щодо більш специфічних ознак, то деякі з респондентів плутають співвідношення ознак до виду насильства.

3.2 Досвід вчителів закладу освіти у реагуванні на проблему насильства над дітьми

Наступний блок запитань був спрямований на визначення того, чи мали респонденти досвід виявлення домашнього насильства серед учнів навчального закладу.

На питання чи траплялись в практиці вчителів навчального закладу випадки домашнього насильства, вчиненого щодо учнів з класів викладання, більшість

відповіли негативно (13 з 19 респондентів), 5 дали відповідь «важко сказати» та один респондент відповів ствердно (див. рис. 3.2.1).

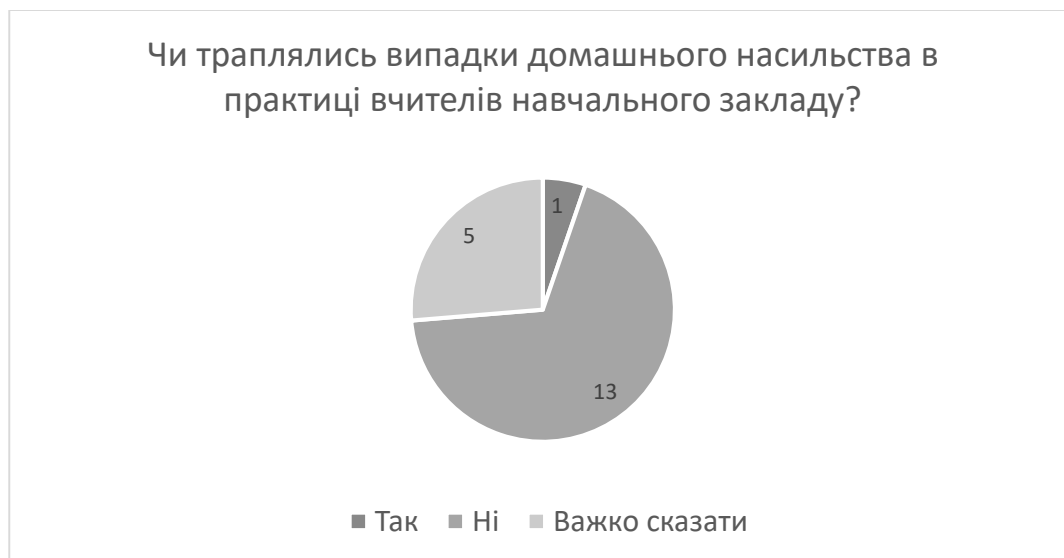


Рис. 3.2.1 Випадки домашнього насильства в практиці вчителів школи

Для того, щоб розкрити питання краще, було запропоноване відкрите питання, в якому респонденти можуть написати які саме види насильства щодо дітей були вчинені. Так респондент, який попередньо надав відповідь так, зазначив, що це були випадки саме фізичного насильства. Решта респондентів зазначили, що такі випадки в їх практиці не траплялись.

Наступним було питання, чи відомі вчителям навчального закладу наступні дії, які були вчинені щодо учнів школи. Так, більшість визначили, що факти саме сексуального насильства були найменше відомі. Найбільш відомими були факти занедбаності дитини: 4 респонденти зазначили, що їм були відомі такі факти та 4 зазначили, що їм важко відповісти на це запитання.

Також найменш відомим фактом є залучення дитини до трудової діяльності: тільки один респондент зазначив, що йому відомий даний факт, 10 зазначили що

навпаки, їм не відомий цей факт, і решта відповіли «важко сказати». Відповіді респондентів зазначені на рис.3.2.2.

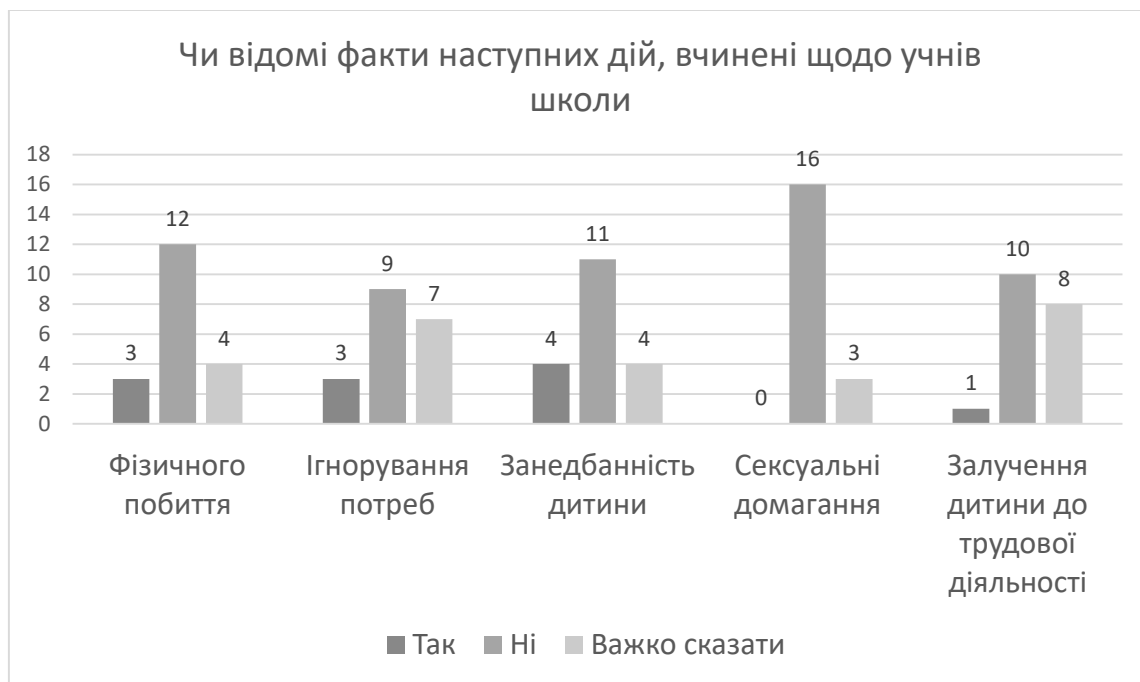


Рис. 3.2.2 Факти наступних дій, вчинених щодо учнів школи

Останнім питання в цьому блоці, було питання щодо думки вчителів навчального закладу, як часто вчиняються або можуть вчинятися наступні дії щодо дітей у сім'ї: фізичне насильство, психологічне, економічне та сексуальне. Так респонденти відповіли, що найчастіше можуть вчинятись випадки психологічного насильства (6 з 19 респондентів). Найменше, на думку респондентів, вчиняються випадки сексуального насильства щодо дітей (8 респондентів з 19). Також, на думку респондентів, інколи можуть траплятися випадки фізичного насильства та рідше випадки сексуального насильства. Можна зробити висновок, що щодо цих двох видів насильства в респондентів виникають найбільші сумніви. Інші результати відповідей респондентів представлені на рис.3.2.3.



Рис. 3.2.3 Частота вчинення видів насильства щодо дітей

Також, як можна бачити на рис.3.2.3, випадки фізичного насильства, на думку вчителів, найрідше можуть зустрічатись випадки психологічного та економічного насильства, по відношенню до інших видів.

Отже, в практиці вчителів більшість з них не стикались з випадками домашнього насильства, а серед тих, хто мав подібний досвід, зазначали, що згідно з ознак це були випадки саме фізичного насильства. Найбільш відомими фактами дій для вчителів були випадки занедбаності дитини та фізичного побиття, а найменше зустрічались випадки сексуального домагання. На думку респондентів найчастіше по відношенню до учнів вчиняється психологічне насильство, а найменше - сексуальне.

3.3 Дії та заходи в закладі освіти, які спрямовані на попередження та вирішення проблеми домашнього насильства над дітьми

Для кращого розуміння послідовності дій, які мають виконувати вчителі навчального закладу, в анкеті були представлені питання, спрямовані на заходи з попередження та вирішення проблеми домашнього насильства над дітьми.

Серед варіантів дій, які можуть виконувати вчителі навчального закладу в разі виявленні домашнього насильства щодо дитини, респонденти виокремили наступні: звернення до органів опіки та поліції (державних органів), до адміністрації/керівництва школи; звернення до батьків учнів та шкільного психолога/соціальної служби; відверта розмова з учням та зі сторони вчителя «емпатійна та наповнена розумінням поведінка».

«Довірливі розмови, бесіди та при виявленні фактів насильства – повідомлення соціальним службам» (респондент 1).

«Розмова з батьками, рекомендація проконсультуватися зі шкільним психологом, звернення за допомогою до соціальної служби» (респондент 2).

При визначенні поінформованості щодо порядку дій, які мають вчинити вчителі при підозрі щодо факту домашнього насильства над дитиною, більшість респондентів з 19 відповіли, що їм важко відповісти на це питання, 7 з 19 відповіли ствердно, і 4 респонденти зазначили, що не мають такого порядку дій (див. рис. 3.3.1).



Рис. 3.3.1 Поінформованість вчителів щодо порядку дій при підозрі щодо факту домашнього насильства над дитиною

При описі порядку дій, який вони мають виконувати у випадках підозри домашнього насильства респонденти зазначили наступне:

«Зателефонувати на гарячу лінію з питань запобігання насильству, звернутись до служби та поліції» (респондент 1).

«Поговорити з дитиною, знайомими дитини, підключити служби захисту прав дитини та надати повідомлення до адміністрації та психолога, робота с батьками, повідомлення у спеціальні органи» (респондент 2).

«Звернення письмово до класного керівника та адміністрації школи і також виклик батьків та ювенального поліцейського адміністрацією школи» (респондент 3).

На питання щодо того, якими нормативними документами мають керуватись працівники школи в ситуації виявлення домашнього насильства над дитиною, були виділені наступні відповіді: Конституцією України та Кримінальним Кодексом; Адміністративним Кодексом та Сімейним Кодексом; Конвенцією прав дитини та

всіма іншими документами, які регламентують права дитини; статутом школи; законом про протидію домашнього насильства.

При аналізі поінформованості вчителів про наявність «Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства ...» більшість респондентів (10 з 19) зазначили, що не проінформовані про наявність даного документу. Лише 5 респондентів зазначили, що ознайомлені з цим документом.



Рис. 3.3.2 Поінформованість вчителів про наявність «Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки...»

При аналізі служб, з якими може взаємодіяти школа в питаннях насильства над дітьми, 13 з 19 респондентів зазначили, що всі перераховані варіанти є вірними. 3 респонденти зазначили про звернення до ЦСССДМ, а найменші за кількістю були обрані громадські організації, органи внутрішніх справ та Управління сім'ї та молоді (див. рис. 3.3.3).



Рис. 3.3.3 Служби, з якими може взаємодіяти школа в питаннях насильства над дітьми

При аналізі відповідей респондентів на питання «Яку роль може виконувати школа в процесі вирішення проблеми домашнього насильства», учасники зазначили захисника дитини та надання їй допомоги, повідомивши в інші інстанції; діагностично-профілактична роль (в тому числі і консультації) і виявлення та попередження випадків домашнього насильства над дітьми. Також серед запропонованих варіантів відповідей були надання психологічних консультацій не тільки дітям, але й батькам, та проведення школою заходів щодо виявлення та попередження випадків домашнього насильства.

На запитання, чи відбувались у школі викладання респондентів заходи з протидії домашнього насильства, відповіді розділились наступним чином: порівну надали відповідь «так» і «важко сказати» (по 9 респондентів), решта вказала, що не відбувались подібні заходи в школі (1).



Рис. 3.3.4 Заходи з протидії домашнього насильства в школі

При описі закладів респонденти зазначили, що це мають бути бесіди та зустрічі не тільки з дітьми, а й з батьками та спеціалістами. Також, як форма таких заходів, було б доречним, на думку респондентів, проведення конференцій та тренінгів. Також було зазначено, що мають проводитись педради для вчителів та виховні години і лінійки для учнів.

«Має бути повноцінна психологічна служба для роботи з дітьми на постійній основі, а не лише у крайній випадках і таким чином можна буде запобігти значній кількості проблем, з якими стикаються діти» (респондент 1).

До шляхів попередження домашнього насильства, які застосовуються в школі, респонденти віднесли:

- діагностика та контроль ситуації;
- співпраця з дітьми та сім'ями;
- проведення тренінгів та анкетувань;
- зустрічі зі шкільним поліцейським;
- адміністрація інформує вчителів, щодо змін в законодавстві в сфері домашнього насильства, булінгу і т. д.;
- бесіди, виховні години та психологічна підтримка.

Деякі респонденти зазначили, що їм не відомі шляхи попередження домашнього насильства, що застосовуються в школі викладання.

При визначені кого слід залучати до проведення заходів з протидії домашнього насильства, більшість вважає, що мають залучатись шкільний психолог (19 з 19) та батьки учнів (16 з 19). Також необхідно залучати до заходів самих вчителів навчального закладу (14 з 19) і самих учнів (13 з 19). Найменше, на думку респондентів, слід залучати працівників соціальних служб (див. рис. 3.3.5).

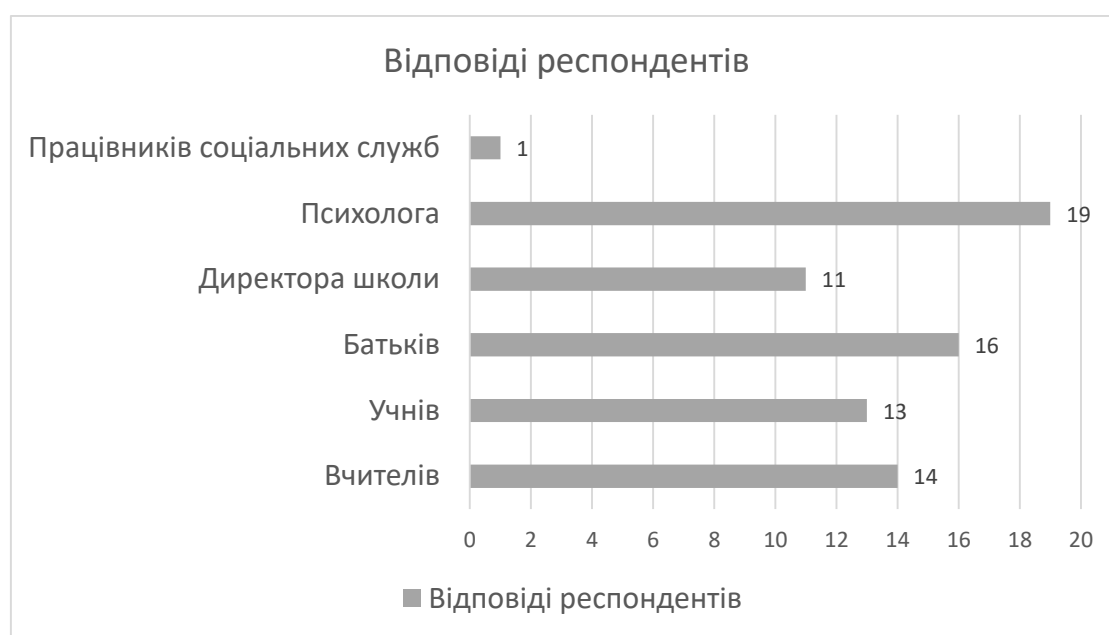


Рис. 3.3.5 Кого потрібно залучати до проведення заходів з протидії домашнього насильства над дітьми

Обґрунтовуючи свою відповідь, респонденти зазначили, що необхідно залучати тих, хто безпосередньо взаємодіє з дітьми і хто є учасниками виховного процесу. Шкільні психологи є важливими в цьому процесі оскільки вони мають необхідний досвід та відповідні уміння та навички. Що стосується залучення батьків, то важливим фактором є їх безпосередня участь у вихованні дитини та їх участь у виховного процесу. Вони також, на думку респондентів, мають допомагати

дітям і вони мають брати участь в житті дитини і допомагати їй вирішувати свої проблеми.

«Останнім часом, батьки все менше і менше спілкуються зі своїми дітьми, і все частіше приходять до вчителів з питаннями як їм бути з їхніми ж дітьми. Складається враження, що їх необхідно комусь "навчити" бути батьками» (респондент 1).

Можливими шляхами залучення дітей та батьків до заходів з попередження домашнього насильства, більшістю респондентів були виокремлені бесіди та круглі столи (8 з 19) як найбільш дієвий шлях залучення дітей та батьків до заходів з попередження домашнього насильства. Наступним за кількістю набраних відповідей йде проведення тренінгів для батьків та дітей. Найменшу кількість набрав варіант із проведенням анонімних зустрічей для учнів (див. рис. 3.3.6).

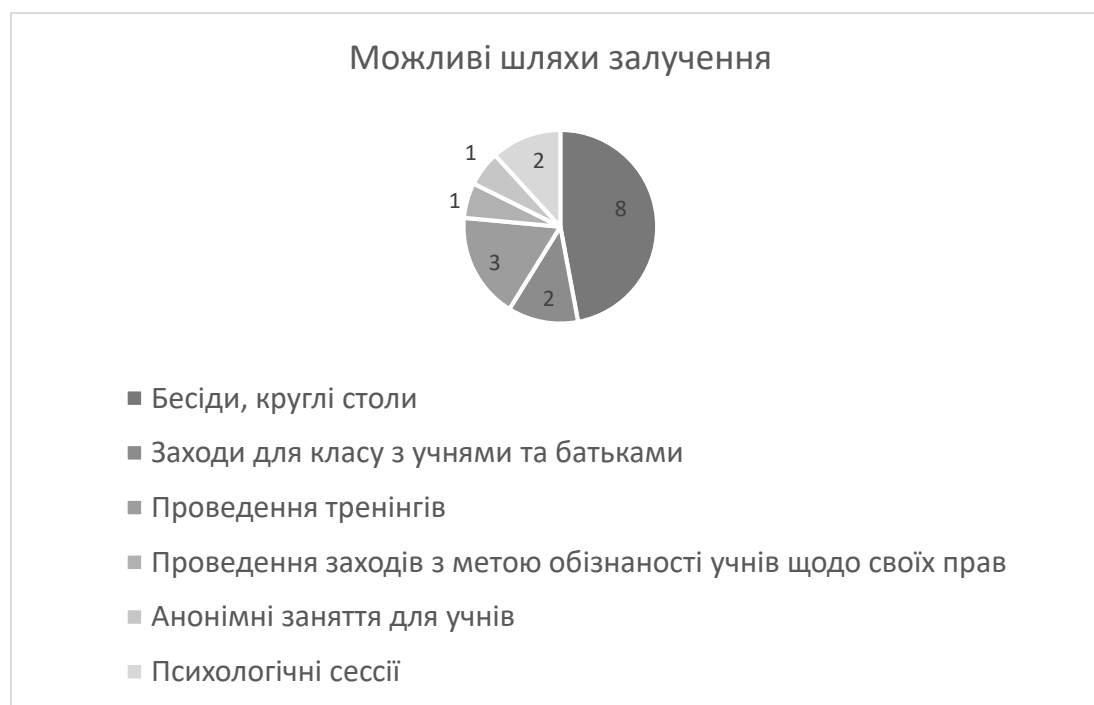


Рис. 3.3.6 Можливі шляхи залучення дітей та батьків до заходів з попередження домашнього насильства

При аналізі перешкод, з якими можуть стикатися вчителів в школі у проведенні профілактики попередження домашнього насильства, та з якими стикались особисто респонденти, найбільшою проблемою була визначена недостатність інформації, знань та навичок, досвіду для вирішення подібних питань. Також як проблема було зазначено відсутність посадової інструкції або програми, якою б вони могли керуватись, відсутність програм та небажання батьків учнів, що б вчителі втручались в цей процес (див. рис. 3.3.7).



Рис. 3.3.7 Перешкоди, з якими стикаються вчителі шкіл у проведенні профілактики попередження домашнього насильства

Отже, роль вчителів навчального закладу в процесі виявлення домашнього насильства стосується звернення до органів опіки та поліції та повідомлення про факти насильства над дитиною. Більшість вчителів не поінформовані про Методичні рекомендації і виходячи з цього, не знають про ті заходи та порядок дій, який вони мають виконувати у процесі профілактики та виявлення домашнього насильства. Також не всі вчителі зазначають повний перелік служб, які у випадках

домашнього насильства над дітьми повинні взаємодіяти зі школою. Основною роллю школи, на думку респондентів, є роль «захисника» та «консультанта» та відповідно до цього, ті заходи, яку проводить школа спрямовані більше на бесіди та консультації. Але поряд з тим, під час проведення подібних заходів з профілактики вчителі часто стикаються з проблемою браку інформації, навичок та досвіду, і також з агресивною поведінкою з боку батьків учнів.

ВИСНОВКИ

В процесі профілактики явища домашнього насильства важливу роль відіграють працівники закладів освіти, які є суб'єктами взаємодії. Розроблені «Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами» (2018) мають слугувати інструментом для вчителів навчального закладу у процесах профілактики та виявлення домашнього насильства.

Вчителі закладів освіти загалом поінформовані про феномен домашнього насильства щодо дітей, однак ідентифікують його в більшості лише як фізичне насильство та моральне приниження дитини. У визначені ознак фізичного, психологічного, сексуального та економічного насильства є значні прогалини у знаннях вчителів, які визначають лише загальнопоширені та видимі характеристики.

Однак більшість вчителів не можуть навести приклади насильства стосовно учнів, оскільки не мали такого досвід або не знають про такі випадки. Серед видів насильства вчителі навчального закладу виділяють психологічне як таке, що може траплятися найчастіше по відношенню до учнів навчального закладу.

Оскільки навчальні заклади є суб'єктами взаємодії у запобіганні та реагуванні на факти домашнього насильства, то вчителі виконують провідну роль у цьому процесі. Згідно Методичних рекомендацій (2018), профілактика домашнього насильства має відбуватися в таких закладах освіти шляхом проведення превентивних заходів та має включати в себе ефективне реагування вчителів навчального закладу на випадки домашнього насильства щодо дітей.

Однак в навчальних закладах рідко проводяться превентивні заходи, які б були спрямовані на попередження та виявлення фактів домашнього насильства над учнями. А серед тих заходів, які проводяться, є консультації та бесіди з учнями та

педагогами навчального закладу і дії, які можуть виконувати вчителі в цьому процесі, окрім бесід, обмежуються зверненням до адміністрації школи.

Виявлено, що роль вчителів, яку вони можуть виконувати в процесі попередження та виявлення випадків домашнього насильства є третьою стороною. Школа в питаннях домашнього насильства є посередником між школою та органами опіки та поліцією, між батьками і учнями та соціальною службою. Вчителі також можуть проводити бесіди не тільки з учнями, а й з батьками, при цьому залучаючи до процесу шкільного психолога.

Було проаналізовано, що до проведення закладів мають залучатися не тільки самі вчителі навчального закладу, а й кваліфіковані фахівці (шкільний психолог). Також в процесі проведення заходів з протидії домашнього насильства приймають участь батьки учнів та самі учні, оскільки вони є безпосередньо учасниками процесу.

Водночас, проведення інформаційно-просвітницьких заходів для дітей та з їх безпосередньою участю, а також надання та організація соціально-психологічної допомоги та супроводу дітей, в разі підтвердження факту домашнього насильства щодо дитини, яке рекомендовано Методичними рекомендаціями, у школах не проводиться. Разом з тим, це може бути спричинено тим, що при проведенні та спілкуванні з учнями та батьками, вчителі закладів освіти стикаються з наступними перешкодами: недостатність інформації, знань та навичок щодо цієї теми, відсутність програми, якою вчителі можуть керуватися та агресивне ставлення з боку батьків до подібних заходів з профілактики домашнього насильства над дітьми.

Загалом більшість вчителів не поінформовані про такий документ, як Методичні рекомендації, хоча він має на меті забезпечення інтегрованого підходу до проблеми домашнього насильства і містить в собі перелік не тільки ознак всіх видів насильства, а й порядок дій вчителів та адміністрації навчального закладу.

Аналізуючи результати дослідження можна зробити висновок, що вчителі мають рівень обізнаності щодо виявлення та профілактики домашнього насильства над дітьми ближчий до середнього. Оскільки ті знання, які мають вчителі закладів освіти, можуть не застосовуватись в певних ситуаціях, коли вони необхідні. В документі чітко представлені ті служби, організації та установи, до яких мають звертатись адміністрація школи в разі виявлення та підтвердження ознак домашнього насильства над дитиною. Вчителі навчальних закладів не поінформовані про такий документ, і відповідно до цього не знають про той порядок дій, який мають виконувати. Вчителі також частково обізнані щодо організацій та установ, які є суб'єктами в процесі профілактики явища домашнього насильства і відповідно до цього, не знають куди слід звертатись.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи» : збірник тез Обласної науково- практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.) / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, ЧНТУ, 2019. – 126 с.
2. Бандурка, І. О. До питання про посилення захисту прав дітей – жертв злочинів та дітей – свідків в кримінальному судочинстві [Текст] / І. О. Бандурка // Публічне право. – 2016. – № 1. – С. 164-171.
3. Безпалова, О. І. Особливості впровадження практики медіації в діяльність органів поліції щодо профілактики випадків насильства у дитячому середовищі / Безпалова О. І. // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2019. – № 2. – С.21-25.
4. Веретенко, І. М. Розвиток соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах України (кінець ХХ - початок ХХІ століття) [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.05 - соціальна педагогіка / Веретенко Ірина Михайлівна ; Київський ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2018. – 20 с.
5. Вольнова Л. М. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю: навч. посіб. Київ, 2012. 275 с.
6. Гальцова В. В. Насильство щодо неповнолітніх: проблеми кримінальної відповідальності / В. В. Гальцова // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: Матеріали між нар. науковопракт. конференції. – Харків: «Право», 2015. – с. 45-49.
7. Гендерні детермінанти вчинення насильства у сім'ї та правові основи протидії [Текст] : електронн. зб. матеріалів міжнар. Інтернет-конф. (Ів.-Франків., 27-28 травня 2015 р.) - К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 292 с.

8. Гречин І. Технології підготовки педагогів до попередження дитячого насилля: досвід ФРН// Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка – 2014.
9. Дитинство без насилля : суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О.Кікінежді. – Тернопіль : Стереарт, 2014. – 802 с.
- 10.Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваїте, 2019. – 288 с.
- 11.Загальна декларація прав людини
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
- 12.Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» - ВВР, 2015, №5, ст.35.
- 13.Закон України «Про охорону дитинства» - ВВР, 2001, № 30, ст.142.
- 14.Закон України «Про повну загальну середню освіту» - 2020, № 463-IX.
- 15.Захист прав дитини в діяльності соціального педагога навчального закладу: [метод. рек.] / авт. кол. за. ред.: Ю. А. Луценка, В. Г. Панка. – К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016 – 73 с.
- 16.Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України / І. В. Іщенко // Правовий часопис Донбасу. - 2018. - № 3. - С. 94-99
- 17.Конвенція Про права дитини, від 20 листопада 1989 року. –
<http://www.unicef.org>.
- 18.Конвенція Ради Європи № 201 про захист дітей від сексуальної експлуатації та зловживань сексуального характеру [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

- 19.Кримінально-виконавча система України та її роль в розбудові правової і соціальної держави: матеріали III заоч. наук.-практ. конф. (Чернігів, 27 листоп. 2018 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський; Міністерство юстиції України, Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2018. 486 с.
- 20.Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства. Київ: Комітет сприяння захисту прав дітей, 2003. 342 с.
- 21.Молодіжна політика: проблеми та перспективи: збірник наукових праць / Ред. С. Щудло. – Дрогобич – Лєниця: «Трек ЛТД», 2019. – Вип. 9 . – 204 с.
- 22.Наказ МОН «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами» - 2018, №1047.
- 23.Насильство в сім'ї та діяльність ОВС щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. – Київ, 2012. – 246 с.
- 24.Новик, В. А. Правове забезпечення попередження насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми. Літописець: Збірник тез за матеріалами Міжвузівської регіональної науково-практичної конференції «Конституційно-правові засади розвитку механізму забезпечення прав людини» (Житомир, 10 грудня 2013 року). (9). pp. 16-22. – 2013.
- 25.Новікова Д.Д , Савчук О. М. Чинники домашнього насильства щодо дітей// Тези доповіді на Конференції молодих науковців "Соціальна робота та розвиток мереж соціальної підтримки" - 2019.

26. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О.П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.
27. Періг І.М. Насилля над дітьми у сім'ї як соціальнопсихологічна проблема / І.М.Періг, Н.В. Савчук. – К.: ТНТУ ім. І.Пулюя, 2016. – 2 с.
28. Пісоцька К.О. Суб'єкти, щодо яких здійснюється адміністративна діяльність підрозділами ювенальної превенції / К.О.Пісоцька // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2019. – С. 247-248.
29. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 18.04.2019).
30. Руководство по предупреждению насилия над детьми / под ред. Н. К. Асановой. Москва, 1999. 347 с.
31. Свистунова С. Насилие в семье URL: <http://mayak.rfn.ru/schedules/112/9458.html> (дата звернення: 18.04.2019).
32. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
33. Статистичні дані МВС України. – <http://mvs.gov.ua>
34. Стромило А. П. Насильство над дітьми та його наслідки. Вісник Черкаського університету. Науковий журнал. 2010. № 121. С. 140–143. 4. Мірошніченко А. В. Насильство в сім'ї. Правова освіта. Сайт Головного управління юстиції у Кіровоградській області. URL: http://pravovaosvita.ucoz.ua/publ/-nasilstvo_v_sim_39_ji/1-1-0-13.

- 35.Сукмановська Л.М., Репан М.І. Підготовка працівників мобільних груп «ПОЛІНА» як важлива складова вітчизняного досвіду у запобіганні та протидії домашньому насильству / Л.М.Сукмановська, М.І. Репан // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2019. – С. 248-250.
- 36.Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_160/paran2#n2
- 37.Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Назва з екрана.
- 38.Юрків А.С. Сутність та зміст соціального феномену “насильство в сім’ї”. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 27. С. 234–237.
- 39.Bernhard Riederer, Dimiter Philipov, Bernhard Rengs Wittgenstein Centre Vulnerability of families with children: experts’ opinions about the future and what families think about it// Changing families and sustainable societies: Policy contexts and diversity over the life course and across generations.- 2017.
- 40.Bradbury-Jones C., Morris A., Sammut D., Humphreys C. Domestic Violence and Abuse and Children: Principles of Practitioner Responses. In: Ali P., McGarry J. (eds) Domestic Violence in Health Contexts: A Guide for Healthcare Professions. Springer, Cham – 2019.
- 41.Callaghan, J. E. M., Fellin, L. C., Alexander, J. H., Mavrou, S., & Papathanasiou, M. Children and domestic violence: Emotional competencies in embodied and relational contexts. *Psychology of Violence*, 7(3), 333–342.

42. Diene Monique Carlos, Ana Beatriz Campeiz, Jorge Luiz da Silva, Maria Isabel Domingues Fernandes, Maria Neto da Cruz Leitão, Marta Angelica Iossi Silva, Maria das Graças Carvalho Ferriani. School-based interventions for teen dating violence prevention: integrative literature review// *Revista de Enfermagem Referência* - IV - №14. – 2017.
43. Edwards K.M., Neal A.M., Rodenhizer-Stämpfli K.A. Domestic Violence Prevention. In: Teasdale B., Bradley M. (eds) *Preventing Crime and Violence. Advances in Prevention Science*. Springer, Cham – 2017.
44. Ehiri, J. E., Hitchcock, L. I., Ejere, H., & Mytton, J. A. Primary prevention interventions for reducing school violence. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, - 2017.
45. Emma Katz. Beyond the Physical Incident Model: How Children Living with Domestic Violence are Harmed By and Resist Regimes of Coercive Control// *Child Abuse Review* Vol. 25:46–59. – 2016.
46. Ferro, Andrea & Justus, Marcelo & Aransiola, Temidayo. Is intimate partner violence harmful on children school outcomes? Evidence from Brazil.- 2019.
47. Lesko, Nataliia, Феномен насильства над дітьми в освітньому середовищі України (The Phenomenon of Violence Against Children in the Educational Environment of Ukraine) (May 28, 2018). *Traektoriâ Nauki*, Vol. 4, No. 5, pp. 1001-1007, 2018, doi: 10.22178/pos.34-1.
48. Lloyd, Michele. Domestic Violence and Education: Examining the Impact of Domestic Violence on Young Children, Children, and Young People and the Potential Role of Schools. *Frontiers in Psychology*.- 2018.
49. Williams, Lucia & Stelko-Pereira, Ana Carina. Association between Domestic Violence and School Violence: a preliminary analysis.- 2008.
50. Overlien, C., Holt, S. Letter to the Editor: Research on Children Experiencing Domestic Violence. *J Fam Viol* 34, 65–67. – 2019.

ДОДАТКИ

Додаток А. Анкета за темою «Обізнаність вчителів навчальних закладів щодо виявлення явищ домашнього насильства щодо дітей та шляхів його попередження»

Інформаційний блок

1. Ваш вік?

2. Стать:

- Чоловіча
- Жіноча

3. Стаж роботи в школі?

4. Класи, в яких ви працюєте:

- 1-4
- 5-9
- 10-11

5. Освіта:

- Повна загальна середня
- Базова вища
- Повна вища
- Науковий ступінь
- інше

Поняття, види, ознаки

6. Чи знаєте ви, що таке домашнє насильство щодо дітей:

- Так
- Ні
- Важко сказати

7. Як ви розумієте поняття домашнього насильства?

8. Які виділяють види домашнього насильства щодо дітей (оберіть усі можливі варіанти):

- Емоційне
- Фізичне
- Матеріальне
- Психологічне
- Жорстоке поводження
- Ігнорування
- Сексуальне
- Зневага інтересами та потребами дитини
- Жоден з перелічених

9. Чи можете ви самостійно ідентифікувати ознаки фізичного насильства:

- Так
- Ні
- Важко сказати

10. Які з перелічених ознак є свідченням фізичного насильства (оберіть усі можливі варіанти):

- розповідь дитини, що батьки, інші члени сім'ї застосовують до неї або іншої дитини фізичне насильство, погрожують вигнати з дому, перемістити до іншого місця проживання, про наявність небезпеки з боку тварин, що утримуються у неї вдома;
- замкнутість, тривожність, страх або навпаки демонстрація повної відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка;
- намагання дитини приховати травми та обставини їх отримання;

- синці на щоках, очах, губах, вухах, передпліччях, стегнах, кінчиках пальців тощо;
- скарги дитини на головний біль, біль у животі, зовнішні запалення органів сечовивідних і статевих систем;
- дитина жебракує, втікає з дому;
- опіки та інші незвичні для віку дитини фізичні (видимі та невидимі) травми;
- усі перелічені варіанти.

11. Які з перелічених ознак є свідченням психологічного насильства (оберіть усі можливі варіанти):

- неврівноважена поведінка;
- пропуски занять у школі;
- нігті, волосся у дитини нестрижені та брудні;
- агресивність, напади люті, схильність до руйнації, нищення, насильства;
- різка зміна звичної для дитини поведінки на контрастну;
- занижене самооцінювання, наявність почуття провини;
- схильність до «мандрів», бродяжництва;
- рання вагітність;
- наявність стресоподібних розладів психіки, психосоматичних хвороб;
- створення та реалізація дитиною сексуальних сценаріїв в іграх за допомогою іграшок та ляльок;
- усі перелічені варіанти.

12. Які з перелічених ознак є свідченням економічного насильства (оберіть усі можливі варіанти):

- постійне голодування через нестачу їжі;
- знання термінології та жаргону, зазвичай не властивих дітям відповідного віку;
- часті запізнення до школи, брудний одяг, одягання не за погодою;
- втомлений і хворобливий вигляд;
- уникання однолітків, бажання спілкуватися та гратися зі значно молодшими дітьми;
- спроби самогубства;
- залишення дитини батьками під наглядом незнайомих осіб;
- відсутність іграшок, книжок, розваг тощо;
- залучення дитини до трудової діяльності (з порушенням чинного законодавства);
- усі перелічені варіанти.

13. Які з перелічених ознак є свідченням сексуального насильства (оберіть усі можливі варіанти):

- захворювання, що передаються статевим шляхом;
- синдром «брудного тіла»;
- демонстрація страху перед появою батьків та/або необхідністю йти додому, небажання йти додому;
- прояви насильства чи жорстокого поводження стосовно тварин чи інших живих істот;
- сексуальні домагання до дітей, підлітків, дорослих;
- нерозбірлива або неприйнятна віку дитини сексуальна поведінка;

- страх або агресивна реакція щодо конкретних людей або людей певної статі, віку тощо;
- усі перелічені варіанти.

Досвід

14. Чи траплялись у вашій практиці випадки домашнього насильства, вчиненого щодо учнів, з ваших класів:

- Так
- Ні
- Важко сказати

15. Якщо так, то опишіть які саме види насильства щодо дітей були вчинені (якщо ні, то переходьте до наступного питання).

16. Чи відомі вам факти наступних дій, вчинених щодо ваших учнів:

- | | | | |
|---|-----|----|---------------|
| • Фізичного побиття | так | ні | важко сказати |
| • Ігнорування потреб | так | ні | важко сказати |
| • Занедбаність дитини | так | ні | важко сказати |
| • Сексуальні домагання | так | ні | важко сказати |
| • Залучення дитини до трудової діяльності | так | ні | важко сказати |

17. Як часто, на вашу думку, вчиняються/можуть бути вчинені щодо дітей у сім'ї:

- | | | | |
|---------------------------|-------|--------|--------|
| • Фізичне насильство | часто | інколи | ніколи |
| • Психологічне насильство | часто | інколи | ніколи |
| • Економічне насильство | часто | інколи | ніколи |
| • Сексуальне насильство | часто | інколи | ніколи |

Дії вчителів

18. Якими можуть бути ваші дії при виявленні ознак насильства над дитиною?

19. Чи маєте ви порядок дій, при підозрі щодо факту домашнього насильства над дитиною:

- Так
- Ні
- Важко сказати

20. Опишіть цей порядок дій (якщо ви відповіли так).

21. Якими нормативними документами можуть керуватись працівники школи у ситуації виявлення домашнього насильства над дитиною?

22. Чи проінформовані ви про наявність «Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами»?

- Так
- Ні
- Важко сказати

23. Оберіть зі списку служби, з якими може взаємодіяти школа в питаннях насильства над дітьми:

- Територіальний орган поліції;
- Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- Управління сім'ї та молоді районної, міської чи обласної держадміністрацій;
- Органи внутрішніх справ;
- Громадські організацій, які надають допомогу постраждалим від насильства;
- Телефони «Гарячих ліній»;
- Всі вище перераховані.

Заходи

24. Яку, на вашу думку, роль може виконувати школа в процесі вирішення проблеми домашнього насильства щодо дітей?

25. Чи відбувались у вашій школі заходи з протидії домашнього насильства:

- Так
- Ні
- Важко сказати

26. Якщо так, то які заходи були проведені?

27. Якщо заходів не було, як ви вважаєте, чи мають такі програми здійснюватися в вашій школі:

- Так
- Ні
- Важко сказати

28. Якщо так, то чому і якими мають бути такі заходи?

29. Які шляхи попередження домашнього насильства застосовуються в вашій школі?

30. На вашу думку, кого потрібно залучати до проведення заходів з протидії домашнього насильства над дітьми:

- Вчителів
- Учні
- Батьків
- Директора школи
- Психолога
- Інше

31. Обґрунтуйте, чому саме їх

32. Назвіть можливі шляхи залучення дітей та батьків до заходів з попередження домашнього насильства.

33. З якими перешкодами можуть стикатися вчителі шкіл у проведенні профілактики попередження домашнього насильства:

- Недостатньо інформації, знань, навичок
- Відсутність посадової інструкції/програми
- Недостатньо досвіду
- Інше

34.3 якими перешкодами стикались особисто ви?

35.Чи було би вам корисно отримати інформаційний матеріал для використання в школі щодо попередження домашнього насильства над дітьми:

- Так
- Ні
- Важко сказати

36.Загальні побажання, коментарі .

Додаток Б. Інформаційна брошура для вчителів закладів освіти стосовно питання виявлення та попередження домашнього насильства щодо дітей.

У виявленні фактів домашнього насильства має значення спостережливість педагогічних працівників закладу освіти.

Домашнє насильство - діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї.

Що має робити заклад освіти?

- ✓ проведення зустрічей із дитиною, стосовно якої вчиняється домашнє насильство;
- ✓ організація інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на протидію домашнього насильства;
- ✓ організація соціально-психологічного супроводу постраждалих;
- ✓ визначення уповноваженої особи для здійснення невідкладних заходів реагування у випадках виявлення фактів домашнього насильства;
- ✓ повідомлення працівникам психологічної служби закладу освіти та уповноваженій особі про факт домашнього насильства;
- ✓ розміщення інформації щодо організацій та установ, служб підтримки постраждалих осіб.

Які є види насильства?

- Фізичне
- Економічне
- Психологічне
- Сексуальне



На які ознаки насильства слід звертати увагу?

Фізичне:

- синці на щоках, очах, губах;
- намагання дитини приховати травми та обставини їх отримання;
- розповідь дитини, що батьки застосовують до неї або іншої дитини фізичне насильство;
- сліди від укусів;
- скарги дитини на головний біль, біль у животі.

Психологічне:

- замкнутість, тривожність, страх;
- різка зміна звичної для дитини поведінки на контрастну;
- уповільнене мовлення, нездатність до навчання;
- занижене само оцінювання, наявність почуття провини;
- уникання однолітків, бажання спілкуватися зі значно молодшими дітьми
- депресивні розлади.

Економічне:

- постійне голодування через нестачу їжі;
- вага дитини не відповідає її віковій нормі;
- втомлений і хворобливий вигляд;
- загальна занедбаність;
- залишення дитини батьками під наглядом незнайомих осіб;
- відсутність іграшок, книжок, розваг;
- дитина жебракує, втікає з дому.

Сексуальне:

- захворювання, що передаються статевим шляхом;
- рання вагітність;
- уникнення контактів із ровесниками чи дорослими;
- неприйнятна віку дитини сексуальна поведінка;
- відмова від гігієнічного догляду за собою;
- страх або агресивна реакція щодо конкретних людей.

Куди звертатись?

- До територіального органу поліції або за телефоном 102.
- До ЦСССДМ.
- До управління сім'ї та молоді районної, міської чи обласної держадміністрацій.
- До громадських організацій, які надають допомогу постраждалим від насильства.
- До психолога, соціального педагога, класного керівника тощо.
- До близької людини.
- На телефони «Гарячих ліній».